

Milan MOGUŠ

Hrvatska akademija znanosti i umjetnosti, Zagreb

O ČAKAVŠTINI »NA VOLOSKEN«

Govor mjesta Voloskoga još nije opisan u dijalektološkoj literaturi. Na osnovi vlastitoga istraživanja autor prikazuje najvažnije fonološke i morfološke crte toga govora. Volosko pripada nizu čakavskih ekavskih govora na istočnoj obali poluotoka Istre s relativno starom morfologijom. Naglasni je sustav doživio dosta promjena, osobito pomakom siline na nekadašnju prednaglasnu duljinu.

Volosko, smješteno pokraj Opatije na istočnoj obali poluotoka Istre, još nije dijalektološki opisano. Ta se istina slaže, na žalost, s činjenicom da su istarski govori ostali sve do našega vremena, tj. do zadnjih tridesetak godina, u velikoj mjeri neistraženi. Razlog je jednostavan: Istra je bila dugo godina pod talijanskom vlašću kada se nije smjelo ni govoriti »po domaću«, a kamoli opisati narodne govore. Zato je ono što nam je bilo poznato o istarskim govorima bilo u velikoj mjeri napisano prije prvoga svjetskoga rata¹ ili je prikazivana samo opća dijalektalna slika pojedinih istarskih regija.²

Naše je vrijeme donijelo u tom pogledu znatne promjene: bibliografija se radova o istarskim govorima stalno povećavala.³ Dovoljno je također pogledati najnoviju

¹ Usp. npr. Zgrablićev prikaz *Čakavski dijalekat u Sv. Ivanu i Pavlu te Žminju u Istri* (Program gimnazije u Pazinu za škol. godinu 1904/05, 1905/06 i 1906/07). Ovamo se može ubrojiti i rasprava Josipa Ribarića *Razmještaj južnoslavenskih dijalekata na poluotoku Istri* jer je bila napisana kao doktorska disertacija još davne 1916. godine iako je objavljena kasnije (v. o tome u mojoj raspravi *Čakavština Opatijskoga krasa*, Radovi Zavoda za slavensku filologiju, sv. 17, str. 1-14, Zagreb 1982).

² Uspor. rasprave poljskoga dijalektologa Mieczysława Maleckog i Rudolfa Strohala (detaljnije o tome u radu Mate Hraste, *Bibliografija radova iz dijalektologije*, Hrvatski dijalektološki zbornik, sv. 1, Zagreb 1956).

³ Navodim samo najvažnije radove: Mate Hraste, *Ikavski govori sjeverozapadne Istre*, Filologija 5 (1967), 61-74, Zagreb; Petar Šimunović, *Dijalekatske značajke bužetske regije*, Istarski mozaik 5 (1970) 25-49, Pula; Petar Šimunović, *Takozvana bužetska kajkavština*, Istra 6-7 (1976) 41-44, Pula; Milan Moguš, *Čakavsko narječje*, Zagreb 1977; Milan Moguš, *Čakavština Opatijskog krasa*, Radovi Zavoda za slavensku filologiju 17 (1982) 1-14, Zagreb; Iva Lukežić, *Čakavski ikavsko-ekavski dijalekt*, Rijeka 1990.

*Kartu čakavskoga narječja*⁴ gdje je ubilježeno oko 40 punktova koji su bili istraženi za izradu dijalektoloških karata u Hrvatskoj odnosno Hrvatskoga dijalektološkog atlasa i Općeslavenskoga dijalektološkoga atlasa, čemu je upravo naš svečar Božidar Finka posvetio najveći dio svoga dijalektološkoga rada. Tomu treba dodati istraživanja romanskih govora u Istri, kao što je npr. istroromanski (Rovinj, Galijana, Vodnjan, Bale, Fažana, Šišan) i istrorumunjski (Žejane i Šušnjeвица u Čičariji).

Pa ipak – Volosko je, s dijalektološkoga gledišta, ostajalo nekako po strani. Nije bilo druge nego uputiti se tamo i zabilježiti glavne osobine mjesnoga govora. Ali to nije tako lako. Naime, turistička su desetljeća učinila svoje: broj je stanovnika koji znaju govoriti domaćim dijalektom sve manji. Zahvaljujući nastojanju g. Josipa Šimca, župnika u Voloskom, došao sam u priliku da 18. i 19. veljače 1995. godine porazgovaram s dvije prave Vološćice. To su Margit i Eta Perčić.⁵

Još prije spomenutoga dolaska u Volosko, ispitujući govore na opatijskome krasu, načuo sam da se među mještanima nagađa odakle Voloskomu ime. S obzirom da nije **Volovsko* nego *Volosko*, bilo je nagađanja da bi ime mjestu moglo biti vrlo staro, povezujući to s imenom *Volos*, tj. s imenom poganskoga boga. S druge pak strane toponim *Volosko* povezivao se s imenicom *vol*. U svezi s prvim tumačenjem treba biti oprezan, odnosno ponuditi plauzibilnije jezikoslovno rješenje osim slučajne glasovne podudarnosti. Zato sam skloniji povezivanju imena *Volosko* s apelativom *vol*, i to iz sljedećih razloga. Prvo, gubitak središnjega -v- u pretpostavljenu polaznu obliku **Volovsko*, problem je strukture čakavskoga sloga. Poznato je naime da čakavci zatvaraju slog odmah nakon njegova vrha (tj. nakon vokala), pa je -v- u središnjem slogu imena **Vo-lov-sko* (< *Volovsko*) prešlo u idući (završni) slog -vsko te u novome slogu postalo rubni konsonant, veoma udaljen od vokala -o kao nosioca sloga te se reduciralo. Na isti se način reducirao u govoru Voloskoga rubni konsonant v- u riječima kao *se* (= *sve*) od **vse* (< *vse*).⁶ Osim toga rijetko je gdje kao u Istri zabilježeno toliko zasebnih imena za volove, kao *boškarin*, *čadin*, *čarin*, *gajardo*, *jelen*, *kaparin*, *pirih*, *rušin*.⁷ Drugo, na ovome području ima i drugih toponima koji su nastali od životinjskih apelativa, kao što je to *Učka* prema *vuk* (za to se u Voloskome govori *na Vučke* = na Učki), *Veprinac* prema *vepar*, *Medveja* prema *medvjed* i sl.⁸

⁴ Božidar Finka i Milan Moguš, *Karta čakavskog narječja*, Hrvatski dijalektološki zbornik 5 (1981) 49-58, Zagreb.

⁵ Spomenutim informatorima srdačno zahvaljujem na pomoći.

⁶ O strukturi čakavskoga sloga pišem opširnije u svojoj knjizi *Čakavsko narječje* (Zagreb, 1977, str. 84-90). Sličan se proces dogodio i u imenu *Vrboska* (< *Vrbovska*) na otoku Hvaru.

⁷ Petar Skok, *Etimologijski rječnik hrvatskoga ili srpskoga jezika*, sv. 3, str. 610, Zagreb 1973.

⁸ U ovome kontekstu ne treba povezivati prostorno relativno blizak toponim *Pasjak* s imenicom *pas* jer je *Pasjak* nastalo od *pasljak* (: pašnjak, pasište, s promjenom *lj* u *j*). I dugi naglasak u *Pasjak* upućuje na osnovu *pās-*, a ne *pās-*.

Ispitujući dakle govor »na Volosken« (kako sami mještani kažu), mogao sam konstatirati ponajprije da se radi o govoru čakavskoga narječja. To se može zaključiti na osnovi ovih podataka:

1. Uporaba zamjenice *ča*. Za latinsko *quid* »na Volosken« se čuje samo zamjenica *ča*. Iz stručne je literature poznato da se ta zamjenica rabi samo u čakavskom narječju, pa ide u red kriterija najvišega ranga pri određivanju čakavskoga narječja.⁹

Kao posljedica tendencije što je obično nazivamo jaka vokalnost nastali su u čakavskom narječju, pa tako i »na Volosken«, pored zamjenice *ča*, još i likovi *va* (< *vz* umjesto štokavskoga *u*, npr. *va marče*, *va Kastve*, *va jule mesece*, *va škole*), *Vazanj*, gen. *Vazma* (< *vъзьмъ*, štok. *Uskrs*), *vazmeni* (štok. *uskrsni*), *važgat* (štok. *užeći*), *vavek* (< *vъвѣкъ*, štok. *uvijek*), *kade* (< *kъde*, štok. *gdje*), *maša* (< *mъša*, štok. *misa*), dat. sg. *mene* (< *mъnѣ*, štok. *meni*), lok. sg. *na mene*, instr. sg. *manun* (< *mъnojъ*). Sve su to oblici kojih nema u drugim hrvatskim narječjima, odnosno ni u kojem drugom slavenskom jezičnom sustavu.

Zamjenica *ča* sačuvana je i u kompozitu *zač*, odnosno u adverbu *počen* (*počen je to?* = pošto je to?), što pretpostavlja osnovni oblik *poč* (= pošto). Tako je i *neč* (= nešto i ništa). Osim zamjenice *neč* govori se i *niš* jer se zbog već spomenute prirode čakavskoga sloga završna afrikata mijenja u frikativ, tj. *č* u *š*. Zato u primjerima kao *nešto* i *ništo* ne treba tražiti nikakav štokavizam nego kompozit *niš-to*, kako sam već bio objasnio u raspravi o govoru Opatijskoga krasa.¹⁰

2. Promjena *ę* > *a* iza *j*, *č*, *ž*. Iako spomenuta pojava predstavlja jednu od osobina najvišega ranga u čakavskom narječju, u sjevernim se čakavskim govorima sve manje upotrebljava. Zapravo, na ovome se području može naći tek u ostacima. Tako sam u Kastvu i u Brseču zabilježio samo oblik *zajik* (što je nastalo od starijega oblika *jazik*, dakle prvotno s vokalom *a* iza konsonanta *j*). Međutim, Vološćaci govore *jezik*. Budući da je i u drugim primjerima tako, npr. *žeja* i *ješmik*, bit će da se ova stara posebnost čakavskoga narječja ovdje sasvim izgubila. Blizina urbanih središta učinila je svoje. Kao potvrda te starine može se uzeti jedino primjer *njazlo* (štok. *gnijezdo*).

3. Sudbina staroga vokala *jata* *ě*. Volosko pripada onom dijelu čakavskoga narječja koji je, zajedno s istočnom Istrom i nekim kvarnerskim otocima (Cres i sjeverni dio otoka Lošinja), promijenio starohrvatski vokal *ě* u *e*. Za te se čakavce ekavce zna da su zamijenili *ě* u *e* konsekventno, tj. i u leksičkim i u gramatičkim morfemima. Zato Vološćaci govore npr. *sreda*, *nedeja*, *Telova* (blagdan), *deca*, *nevesta*, *repa*, *repica*, *devica* (sluškinja), *Reka* (grad), *čovек*, *meseц*, *leto* (i *Novo leto*, 1. dan u godini), *svetlo*, *telo*, *dete*, *mleko*, *lep*, *dve*, *dvesto*, *prebolet*, *bežat*, *sedet*, *živet*, *videt*, participij *imela* odnosno dat. sg. (dati) *žene*, *matere*, *hćere*, *mene* (= meni), *tebe* (= tebi), lok. sg. *na ruke*, *na noge*, *na svile*, *po sveće*, *va mreže*, *va kuće*, *va marče*,

⁹ Uspor. M. Moguš, *Čakavsko narječje*, str. 20.

¹⁰ Navedeno djelo, str. 3–5.

va jule mesece, va grade, va Kastve, na Volosken, na nebe, na namene, gen. pl. *seh* (< *всѣхъ*), lok. pl. *na našeh*, prilozi *vane* i *kade*, komparativi na *-eji*.

4. Izostanak zvučnih afrikata. U Voloskom se, kao i u drugim čakavskim govori-
ma, nisu razvile zvučne afrikate *đ* i *dž*. Primarno se palatalno *dj* realiziralo kao *j*,
što potvrđuju primjeri poput *meja*, *tuje*, ili je otvrdnulo pa postalo *d*, npr. *med* (= iz-
među). Na isti se način, tj. kao *j*, realizirao i sekundarni skup *dj* (< *đj*), npr. *grozje*,
toponim *Medveja*, komparativi *slaja*, *mlaja*, *trji* (= tvrđi). U posudenicama se fonem
dž mijenja u *ž*, npr. *žep*.

5. Vološćanski govor pozna općečakavsku depalatalizaciju tipa *lj* > *j*, npr. *nedeja*,
ponedejak, *posteja*, *žmuj* (štok. *časa*), *pišmoj* (vrsta ribe), *tišjar* (štok. *stolar*), *škøj*,
žuj, *đimjak* (< *dimljak*, štok. *dimnjak*), *vaje* (< *valje*, štok. *odmah*), *žujav* (štok. *žu-
ljav*), komparativ *boji* (< *bolji*).

6. Među općečakavske crte možemo ubrojiti i prijelaz završnog nastavačnog *-m*
u *-n*, npr. instr. sg. *rukun*, *nogun*, *karocun*, prezent *moren*, *ne znan*, *rečen*. U nenasta-
vačnim morfemima završno se *-m* čuva, npr. *grom*, pridjev *sam* i dr.

7. Završno se *-l* čuva na kraju sloga u svim kategorijama, npr. u imenica *vol*, *po-
stol*, *fažol*, *facol*, *kavul* (= cvjetača, karfiol), *macel*, *polne* (< *poldne*), odnosno u pri-
djeva *imel*, *rekal*, *tepal*, *zrel*, *dal*, *zel*, *trl*, *plel*, *počel*, *zajahal*, *prekopal*, *čapal* i dr.

8. Čuvanje konsonantske skupine *čr* zabilježio sam u toponimu *Črnikovica*.

9. Akcentuacija. Poznato je da akcentuacija ima prvorazredno fonološko obilježje
i može unutar istoga narječja jasno diferencirati jedan mjesni govor od drugoga. Tako
je i s vološćanskom akcentuacijom. Za naglasni se sustav govora »na Volosken« mo-
že reći da pripada starom sustavu hrvatskoga jezika jer čuva stari inventar pa i staro
mjesto. U našoj dijalektološkoj terminologiji taj se sustav zove stariji troakcenatski
sustav.¹¹

Postojanje troakcenatskoga sustava potvrđuje se uporabom ovih naglasaka: brzog
([˘]), silaznog ([˘]) i zavirutoga ([˘]). Međutim, s obzirom na startni starohrvatski naglasni
sustav njihova je distribucija promijenjena, a to znači da su promijenjeni odnosi izme-
đu jedinica, što može biti važnije od samih jedinica. Promijenjena se distribucija vidi
ponajprije u tome da se zaviruti naglasak, tzv. čakavski akut ([˘]), čuva još samo u od-
ređenom broju primjera, i to samo u završnom zatvorenom slogu riječi, kao *nōž*,
žmŭj, odnosno *Vazānj*, *lancŭn*, *krepatŭr*, *pirŭn*, *češānj* i jamačno još gdjegdje. Osobi-
to je postojan zaviruti naglasak na vokalu ispred dva konsonanta od kojih je prvi go-
tovo obvezatno sonant, npr. *jānčić*, *bārba*, gen. sg. *pālca*, *polāndica*, *kredēnca*, *travēr-
sa*, *mudāndi*, *Brgŭjci* i dr. Daleko je češći slučaj da je u dugome dvomornome slogu
zbog pomaka siline za jednu moru prema početku riječi, zaviruti naglasak prešao u
dugosilazni: *težāk*, *tovār*, *zidār*, *bekār*, *postōl*, *klobŭk*, *krōv*, *portŭn*, *rečēn*, *rečŭ*, instr.
sg. *rukŭn*, *nogŭn*, *gospā* (pa i *Vēla gospā*, blagdan). To je u pojedinim slučajevima do-

¹¹ Navedeno djelo, str. 53.

velo do akcenatskih homonimija kao *sūd* (= sudište i posuda).¹²

Kad naglasak nije bio dvomorani, silina se na kraju sačuvala i u otvorenim i u zatvorenim slogovima, kako pokazuju primjeri kao *sestrā, ovcā, remò, gen. sg. mesarā, loncā, reklā, rečemò, govorīt*.

Zanaglasne se duljine čuvaju samo sporadično. Čuo sam ih tek nekoliko, npr. *jěš-mik, na Volòškēn*.

Prednaglasne su duljine izgubljene, tj. ili su pokraćene kao gen. sg. *loncā, žmujā, portunā* ili se silina pomakla na njih, npr. *rūka* (< *rūkā*), *glāva* (< *glāvā*), *srēda* (< *srēdā*). Po uzoru na to došlo je do pomaka naglasaka i u primjerima kao *nòga* (< *nogā*), *dēca* (< *decā*) i sl.

Valja također upozoriti na pojavu duljenja naglasaka u završnom zatvorenom slogu, kao *Lovrān* (< *Lovrān*), *vrapčíc* (< *vrapčič*), *praščíc* (< *praščič*), *telčíc* (< *telčič*), *Božíc* (< *Božič*).

10. Od morfoloških se osobitosti mogu istaknuti ove:

U imenica muškoga roda

a) vokativ se singulara izjednačava s nominativom: *čovek!, brat!, zet!*. Kod nekih se imenica još čuvaju stariji oblici, kao *sine!, mužu!, mladiću!*

b) lok. sg. na *-e*: *va mesece, na šufite, na prste, va grade, va rate, va zube* (štok. *u zubu*);

c) nom. pl. na *-i* bez ikakva produljivanja osnove: *nosi* (: nom. sg. *nos*), *listi, oci, sini, mehi, golubi, vuki, miši*;

d) gen. pl. na nulti morfem (*-ø*): *puno dan, putac, šenac, banak* 'klupa', odnosno *-i*: *puno zubi, listi, lakti, nohti, oci, sini, zidi, noži, voli, golubi, vuki, medvedi, mravi, orehi, kamiki, prijatelji, vrage*;

e) dat. pl. na *-on*: *dati golubon, prascon*, odnosno *-en*: *dati pilićen, prijatejen, juden* (= ljudima);

f) akuz. pl. na *-i*: *na si krajji* (= na sve krajeve), *gosti, na opanki, na orehi, ribari, vidin školani*;

g) lok. pl. na *eh*: *va zubeš* (štok. *u zubima*), *zideš, na konjeh, kamikeh, potokeh*;

h) instr. pl. na *-i*: *s voli, med zubi, s prsti, nohti, sini, mladići, sa špagi, s konji, telci, prijatelji*;

i) imenice koje u nom. sg. svršavaju na *-o/-e* (npr. *nono* 'djed') proširuju osnovu u ostalim padežima, npr. gen. sg. *nonota*.

U imenica ženskoga roda a-osnova nalazimo

a) gen. sg. na *-i*: *od sestri, z Reki, od ženi, od ruki, od tugi, od sestri, kozi, travi, mački, zemlji*;

b) dat. sg. na *-e*: *dati žene, glave, devičine, dečice*;

c) lok. sg. na *-e*: *va škole, va kuće, va besede, va ruke* 'u ruci', *na noge, na daske*;

d) vok. sg. na *-o*: *devičino!*

¹² Kao što znamo, ranije se to razlikovalo, pa je *sūd* značio 'sudište', *sūd* 'posuda'.

- e) instr. sg. na *-un*: *rukun, nogun, iglun, lopatun*;
f) nom. pl. na *-i*: *sardeli, šljivi, koltrini, poneštri, prušijani, mudandi, ženi, kruni, ruki, gredi, daski, bačvi, škalini*;
g) gen. pl. na nulti morfem (*-ø*): *od žen, ruk, nog, ran, devičin, kuć, dasak* (: *das-ka*), *bačav, lopat, ovac* (: *ovca*), *mačak* (: *mačka*);
h) dat. pl. na *-an*: *ženan*;
i) akuz. pl. na *-i*: *vidin glavi, vidin ruki, za nogi, za gredi, dobil je daski*;
j) lok. pl. na *-ah*: *va rukah, na nogah, va suzah, robah* (: *roba*), *kalcetah, gredah*, dok je u nekoliko primjera zabilježen morfem *-eh*: *po skaleh, besedeh*;
k) instr. pl. na *-ami*: *ženami, besedami, rukami, nogami, iglami*.

U imenica ženskoga roda na konsonant nalazimo

- a) lok. sg. na *-e*: *va pamete, krve, va žaloste, maste*;
b) instr. sg. na *-un*: *krvun, kostun, mastun*.

U imenica srednjega roda nalazimo

- a) log. sg. na *-e*: *na ramene, na dne* (: *dno*), *na sene* 'na sijenu';
b) gen. pl. na nulti morfem (*-ø*): *jaj* (: *jaje*), *rebar* (: *rebro*), *ramen* (: *rame*), *let* (: *leto*), *jasal* (: *jasla*, sr. r.), *spred vrat* (: *vrata*), odnosno na *-i*: *koleni*;
c) lok. pl. na *-eh*: *va rebreh, jasleh, na vratah*;
d) instr. pl. *-i*: *s jaj, pred vrati*.

Imenice *oko* i *uho* dekliniraju se u jednini kao i ostale imenice srednjega roda: npr. gen. *oka, uha*, lok. *va oke, va uhe*.

11. U vezi s deklinacijskim osobitostima valja napomenuti da u pojedinim padežima obično ne dolazi do morfonoloških promjena, pa se govori u lok. sg. *na ruke* (štok. *na ruci*), nom. pl. *bubrigi, bregi, snegi, vrugi, opanki, vuki, vnuki, siromaki*.

12. Svi pridjevi imaju u muškome rodu ove nastavke: gen. sg. *-ega* (*vrućega, dobrega*), dat. sg. *-emu* (*vrućemu, dobremu*), lok. sg. *-en* (*vrućen, dobren*), instr. sg. *-en* (*vrućen, dobren*), gen. pl. *-eh* (*vrućeh, starih, beleh*), dat. pl. *-en* (< *-em*, npr. *dobren*). Tako je i kod zamjenica: *kega, našega, našem, našen, našeh, njegovega, njegovemu, njegoven, njegovih, tega, temu, sega, semu, seh*. To znači da su prevladali nastavci palatalnih osnova.

13. Određene osobitosti u oblicima glagola već su se mogle razabrati, kao npr. gubitak završnoga *-i* u infinitivu (*govorit, spat, dat, dohajat, znat, sedet, prit* 'doći', *poć, nać*), jednako tako u glagolskom prilogu (*govoreć, hodeć*), glagolski pridjevi radni muškoga roda beziznimno čuvaju dočeto *-l* u jednini (*dal, govoril, došal, nosil*). Zbog analogijskih razloga govori se u 3. licu jednine prezenta: *peču, speču, vuču, reču, teču, obuču*. Kondicional se tvori, kao i u drugih čakavaca, oblicima *bin, biš, bi, bimo, bite, bi* i glagolskim pridjevom radnim.

Tako bismo mogli zaokružiti ovaj rad dijalektoloških napomena o vološčanskomu govoru. Detaljnim bi ispitivanjem trebalo svakako nastaviti. Međutim, već i na teme-

Iju izloženoga može se ponešto zaključiti. Prvo, vološćanski je govor autohtoni čakavski sustav koji se u svojoj dijalekatskoj varijanti proteže na istočnoj obali Istre od Kastva do Brseča. Drugo, najviše je novina doživjela vološćanska akcentuacija. Primjećuju se, naime, jednaki procesi kao u nekim govorima u zaleđu, na vološćanskoj krasu, jer je u pojedinim kategorijama došlo do prijelaza zavnutoga naglaska (˘) u silazni (˘), do pokrate prednaglasnih duljina i do pomicanja siline na prethodni slog. Ti su se procesi počeli odvijati vjerojatno prije sedamdesetak godina, kad je novom državnom granicom odvojeno Volosko od Kastva, pa je prekinuta između njih stoljetna prirodna ljudska i dijalekatna veza. Zato se vološćanska akcentuacija danas razlikuje od kastavske.¹⁵

ON THE ČAKAVIAN SPEECH OF VOLOSKO

Summary

The speech of Volosko has not been described in dialectological literature so far. The author presents the most important phonological and morphological features of the speech on the basis of his research. The speech of Volosko belongs to the group of Čakavian Ekavian speeches on the Eastern coast of Istria. Its morphology is relatively old. The accentual system has undergone significant changes, especially by the transfer of force to the former pre-accentual length.

¹³ Uspor. M. Moguš, *Dijalektološki zapis o Jardasovoj kastavštini*. U knjizi: Ivo Jardas: *Kastavština*, str. XII-XXIII, Rijeka 1994.